



דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית, תשפ"ז, מספר 1687

מה מצופה מהאדם לעשות – מבט ל"מעשה בראשית"

בעז שפיגל

לֹאֲכָלָהּ. כֵּן שֶׁהִשָּׁאֵלָה רַק הוֹלַכְתָּ וּמִתְחַדְדָּת: הֵייתָ כֵּן שֶׁהִצִּיפִיּוֹת מִבְּנֵי הָאָדָם וּמִבְּעֵלֵי הַחַיִּים הֵן דּוֹמוֹת!!
כַּמְדוּמָה שֶׁפִּשּׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא מִסְפֵּק תְּשׁוּבָה לִשְׁאֵלָה מִהוּתִית זֶה; אִם לֹא בִּמְפֹרֶשׁ, הִרִי שֶׁבִּמְשַׁתְּמֵעַ. אֲלֵא שֶׁבִּטְרָם נִצִּיעַ אֶת הַתְּשׁוּבָה, וְכִי לַחֲדָה, נִקְדִּים בַּדְּבָרִים הַמוֹפִיעִים בְּאֶחָד מִסִּפְרֵי שֶׁל הָרֵב שֶׁלֹּמָה רִיסְקִין. הַדְּבָרִים נִגְעִים לִמְנַהֵג הַיְדוּעַ שֶׁל הָרֵב מְלֻבְבִין, לַעֲמוֹד בַּמֶּשֶׁךְ שְׁעוֹת אֲרוּכוֹת וְלַחֲלֹק שְׁטֵרוֹת שֶׁל דּוֹלָר אִמְרִיקָאִי לַהֲמוֹנֵי הָאֲנָשִׁים שֶׁבָּאוּ לִשְׁאוֹל בַּעֲצָתוֹ וְלִהְתַּבָּרֵךְ מִפִּיו. וְכֵן מִסְפֵּר הָרֵב רִיסְקִין:²

זִכִּיתִי כַּמָּה פַּעֲמִים לַהֲיוֹעֵד אִתּוֹ בִּיחִידוֹת, וּבִאֲחַת מֵהֵן שְׁאֵלְתִי אוֹתוֹ לִפְשֵׁר הַנּוֹהֵג סוּחֹס וְכֹחוֹת הַזֶּה. הַדְּעָה הַרוּחוֹת הֵייתָ שֶׁהָרֵבִי רָצָה לְרַמּוֹז שֶׁאִם אֶפִּילוֹ הַמִּמְשָׁל הָאִמְרִיקָאִי בָּחַר לַהֲטָבִיעַ עַל הַשְּׁטֵרוֹת אֶת הַמִּילִים "בֶּאֱ-לֹא מִבְּטַחְנוֹ", קָל וְחוֹמֵר שֶׁאֲנִי הַיְהוּדִים, מֵאֲמִינִי הוֹוִיתִיקִים, צְרִיכִים לַהֲפִנִּים אֶת הַמִּסָּר שֶׁל בִּטְחוֹן בֵּה'. לִשְׁאֵלְתִי עֵנָה הָרֵבִי בִּשְׁאֵלָה: מָה אַתָּה חוֹשֵׁב?

הַצַּעֲתִי בְּהִיסוֹס שְׂאוּלִי, הֵייתָ שֶׁהַדִּמּוּי הַרוּחַ בְּצִיבּוֹר לִגְבִי אֲדַמּוּרִים הוּא שֶׁהֵם לֹקָחִים "פְּדִיוֹן" מִהַחֲסִידִים הַבָּאִים לַהֲתַבָּרֵךְ אֲצִלָּם, הָרֵב רֹצֵה לַהֲרֹאוֹת שֶׁמִּנְהִיג רוּחֹנִי יְהוּדִי צָרִיךְ לַתֵּת, לֹא לַקַּחְתָּ. הָרֵבִי הִגִּיב בַּחֲיוֹךְ מֵאִיר, שֶׁאֵת חֲמִימוֹתָי אֲנִי יֹכֵל לַהֲרִיגֶשׁ עַד הַיּוֹם. וְאִז הוּא צִיטָט אֶת הַפֶּסוּק הַיְדוּעַ "וְאַהֲבַת לְרַעְךָ כְּמוֹךָ" (ו' יט: יח), וּבִיָּאֵר, שֶׁ"כְּמוֹךָ" הוּא תִּיאוֹר הַסִּיבָה: עֲלֶיךָ לַאֲהוֹב אֶת רַעְךָ מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּמוֹךָ. כֵּשֶׁם שֶׁלַּעֲצֹמֶךָ אַתָּה "נוֹתֵן" מִטְּבַע קִיּוּמֶךָ, כֵּן גַּם עֲלֶיךָ לַתֵּת לְאַחֲרִים. "לַאֲהוֹב", אָמַר לִי, "פִּירוּשׁוֹ לַתֵּת. אֲנִי מִנְסָה לַלְמַד זֹאת בְּאֲמִצְעוֹת מִתֵּן דּוֹגְמָה; אִם אֲנִי נֹתֵן לְמִישֵׁהוּ דּוֹלָר, אֲנִי יֹכֵל לַקּוֹוֹת שֶׁגַּם הוּא יִיתֵן מִשֵּׁהוּ לְמִישֵׁהוּ אַחֵר. וְאִם כּוֹלֵם יִיתֵנוּ לְכוֹלֵם, יִבּוֹא מִשִּׁיחַ צִדְקָנוֹ". הַעוֹלָם יִתּוֹקֵן וְיִיגָאֵל כִּשְׁבֵּנֵי הָאָדָם יֵאָהֲבוּ זֶה אֶת זֶה וְיִיתֵנוּ זֶה לַזֶּה.

אֲכֵן, נִרְאָה שֶׁהַקֶּב"ה בְּכַבּוּדוֹ וּבַעֲצָמוֹ הוּא הַמְּקוֹר הָרֵאשׁוֹנִי וּבִנְיִין הָאֵב לַהֲנַהֲגָה שֶׁל דּוֹגְמָה אִישִׁית, וּבִפְרָט לַהֲדַגְמָה שֶׁל נִתְיָנָה וְעִשִּׂית טוֹב, כִּפִּי שֶׁמִּשְׁתַּקֵּף כִּבֵּר בְּבְרִיאוֹתָו אֶת הַעוֹלָם וְאֶת הָאָדָם.

רֵאשִׁית, עַל מַגְמָה זֹאת מִלְּמַדֵּת מִלֵּת הַמִּפְתָּח³ "טוֹב" הַמְּלוּוֶה אֶת יְמֵי הַבְּרִיאוֹה שֶׁל הָדוֹמָם, הַצּוֹמַח וְהַחִי. הִיא

"מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית" הוּא הַתִּיאוֹר שֶׁבְּתַחֲלִילַת הַתּוֹרָה עַל שִׁבְעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית: בְּרִיאוֹת הָעוֹלָם בְּשִׁישֵׁה יָמִים וּבִרְכַּת הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְקִדּוּשׁוֹ (ב' א: א-לא; ב: א-ג) – וְעֵלֵיו בְּלִבָּד מוֹסֵב הַקּוֹשִׁי שִׁיידוֹן לַהֲלֹן.

לְמִוֹת הַפִּירוּט שֶׁל הַנְּבֵרָאִים בְּכָל יוֹם וְיוֹם, וְהִיחַס הַמִּיּוּחַד שֶׁל אֱ-לוֹהִים לְאָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצִלְמוֹ בְּיוֹם הַשִּׁשִּׁי, דּוּמָה שֶׁהַעִיקָר עֲדִיין חֲסֵר. הַשְּׁאֵלָה הַמִּתְבַּקֶּשֶׁת נֹתֶרָה פְּתוּחָה: מָה מִצְפָּה אֱ-לוֹהִים מִהָאָדָם, נֹזֵר הַבְּרִיאוֹה, שִׁיעֲשֵׂה כֵּאֵן בַּעוֹלָם?

אוֹמֵנָם, בְּאוֹתוֹ יוֹם שִׁישִׁי שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָאָדָם, הַתּוֹרָה מִסְפֵּרַת עַל בְּרַכַּת ה', וְעַל הַהֲנַחֲיוֹת שֶׁנִּתְּן לְאִישׁ וְלֵאִישָׁה (שם א: כח-כט):

וַיְבָרֶךְ אֶת־אֱ-לוֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱ-לוֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכַבְּשֶׁהָ וּרְדוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּת הָרֶמֶשׂ שֶׁעַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱ-לוֹהִים הִנֵּה נֹתְנִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע... וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פֶּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ.

וְאוֹלָם, דּוּוֹקָא בְּשֵׁל כֵּן הַשְּׁאֵלָה מִתְעַצֶּמֶת: הָאֵם זֶהוּ כֵּל הַיִּיעוֹד הַמִּצּוּפָה מִהָאָדָם עַלִי אֲדַמּוֹת? הָאֵם תִּפְקִיד הָאֲנוּשׁוֹת מִסְתַּכֵּם אֶךְ וְרַק בְּשִׁלְטָה עַל בַּעֲלֵי הַחַיִּים, בַּהֲתַרְבוֹת וּבִאֲכִילָה?¹

יֵשׁ לְזַכּוֹר כִּי גַם הַדְּגִים וְהַעוֹפּוֹת שֶׁנִּבְרָאוּ בְּיוֹם הַחֲמִישִׁי זָכוּ לְבִרְכָּה דּוּמָה מֵאֵת אֱ-לוֹהִים, כִּפִּי שֶׁכְּתוּב (שם א: כב): "וַיְבָרֶךְ אֶת־אֱ-לוֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ". זֹאת וְעוֹד, בְּשִׁלְבֵּי זֶה מֵאֲכָל הָאָדָם הִיָּה מִן הַצּוֹמַח כְּמוֹ מִזּוֹנָם שֶׁל בַּעֲלֵי הַחַיִּים, כִּפִּי שֶׁהַבְּהִיר אֱ-לוֹהִים בְּסוֹף הַנַּחֲיוֹתָיו (שם א: ל): "וְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְכָל רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב

* ד"ר בעז שפיגל מרצה ב"עולמות – בית הספר ללימודי יהדות ותרבות ישראלית", אוניברסיטת בר-אילן.

¹ יֵשׁ מִבְּעֵלֵי הַמַּחֲשָׁבָה בְּדוֹר הָאֲחֵרוֹן שֶׁהַדְּגִישׁ כִּי לְמִזּוֹן עֲצָמוֹ יֵשׁ חֵלֶק מִמֶּשֶׁי בְּתַכְלִית חַיֵּי הָאָדָם, בִּכְךָ שֶׁהוּא מִצִּיב בְּפִנֵּי הָאָדָם שֶׁפַּע שֶׁל הַזְּמַנּוּת יוֹמִיּוּמִית לַהֲדוֹת לָהּ וְלַהֲלֹל עַל טוֹבוֹ הַגָּדוֹל, עַל הַחַיִּים הַנִּיתָנִים בְּאֲמִצְעוֹת הַמִּזּוֹן, וְעַל הַרִיבּוּי הַעֲצוֹם שֶׁל הַהֲנָאוֹת וְהַטַּעֲמִים שִׁישׁ בִּאֲכִילָה וּבִשְׂתִיָּה (רֹאוּ לְמִשָּׁל: ר"א מִלָּה, שִׁיחוֹת תּוֹרַת אֲבִיגַדוֹר, יְרוּשָׁלַיִם תש"פ, עמ' תַּקְכֹּא-תַקְלָג; רש"י פִּינְקוֹס, תַּפְאֲרוֹת שִׁמְשׁוֹן עַל הַתּוֹרָה, בְּרֵאשִׁית, יְרוּשָׁלַיִם תשס"ט, עמ' ש-דש). בְּרֵם, הַגֵּם שֶׁאִין סִפֵּק שֶׁהוֹדָאָה לָהּ הִיא עֶרֶךְ גָּדוֹל וְחֻשׁוֹב בְּיוֹתֵר, כִּפִּי שֶׁנִּאֲמַר בַּתְּהִלִּים (צב: ב): "טוֹב לְהוֹדוֹת לָהּ", וּבַתְּפִלָּה נִשְׁמַת כָּל חִי: "שֶׁכֵּן חוֹבֵת כָּל הַיְצוּרִים לִפְנֵיךָ ה'... לַהֲדוֹת לַהֲלֵל לִשְׁבַח...". וּבְדְבָרֵי הַפִּיטוֹן: "וְאִבִּיתָ תְּהִלָּה מִבְּשֵׁר וְדָם", אִין זֶה מִסְתַּבֵּר שֶׁבִּכְךָ מִסְתַּכֵּם כָּל יִיעוּדוֹ שֶׁל הָאָדָם בַּעוֹלָם. זֹאת וְעוֹד, עֶרֶךְ זֶה אִינוֹ נִזְכָּר, אִף לֹא בִּמְשַׁתְּמֵעַ, בַּמַּעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית.

² ר"ש רִיסְקִין, יְהוּדוֹת: סִיפּוֹר אַהֲבָה, מִבְּט תִּיאוֹלוֹגִי, מוֹסֵרִי וְצִיּוֹנִי, יְדִיעוֹת סִפְרִים, רֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן 2024, עמ' 30.
³ מִלֵּת מִפְתָּח (הַרוּחוֹת בַּמַּחְקֵר בְּמוֹנָח: "מִלָּה מִנְחָה") הִיא מִלָּה הַחוֹזֶרֶת מִסְפֵּר פַּעֲמִים בְּטַקְסֵט אֶחָד, וּמִשְׁמַשֶּׁת



מידות הא-ל, המידה שנגלתה בימי בראשית, באופן ניכר ומובלט, היא היותו מיטיב לברואיו, נמצא שגם המילה המנחה "צלם" מכוונת אותנו אל אותו מסר יסודי: מצופה מן האדם להיות פעיל, ליצור ולהשפיע טוב על סביבתו.⁹

יש להדגיש, כי מלומדים רבים כבר העירו שפרקים א-יא בספר בראשית – בטרם דיבר ה' עם אברהם – שונים משאר חלקי התורה בכך שאינם עוסקים באבות ובשבטים, בעם ישראל ובמצוותיו, אלא נראה שהם מופנים לכל באי העולם.¹⁰ בתוכניהם ובסיפוריהם הם נושאים מסרים ותובנות לכלל האנושות. לאור זאת, כל אשר אמרנו עד כה מתייחס לכל בני האדם ולכל אומות העולם, שכן מכולם מצפה הקב"ה לעשיית טוב במהלך חייהם.¹¹

נחתום ונאמר: מעשה בראשית מסתיים בפסוק: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבִית מְכַל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בר' ב:ג). במילים אחרונות אלו, א-לוהים פונה, כביכול, לכל אדם בעולם ואומר: 'אני בראתי את העולם בשישה ימים, הכנתי עבורך את כל התשתיות והמשאבים; מכאן ואילך מגיע תורך, עליך מוטל "לַעֲשׂוֹת". ואם תשאל: מה בדיוק עלי לעשות? למד ממני – ועשה טוב!¹²

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובות:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובות זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ודמות.... שהרי עיקר הצלם והדמות העליון הן פעולותיו, ... לפיכך ראוי שידמה אל פעולות הכתר שהן "ג מדות של רחמים עליונות... אם כן, ראוי שתמצאנה בו שלוש עשרה מידות אלו". הרמ"ק מסביר בחיבורו זה כיצד על האדם ליישם בחייו את "ג המידות, וכן מידות נוספות של ה'.

9 בספרו **האדם הבוחר - הסיפור המקראי כדרמה של בחירה** (ירושלים תשע"ה), מעמית צבי שמעון את האדם ואת בחירתו החופשית בין טוב לרע במרכז הסיפור המקראי, ודן במורכבותה של בחירה זו אצל דמויות שונות במקרא. לפי דברינו כאן, כבר בפתח התורה, בתיאור בריאת העולם והאדם, משוקעת ומרומזת הציפייה השמימית מן "האדם הבוחר" – להידמות לבוראו ולבחור בטוב.

10 הדגמה נרחבת לתפיסה זו, ראו: Jeffrey M. Jaffe, *Genesis – A Torah for All Nations*, Jerusalem 2021.

11 כבר חז"ל רמזו לכך באמירתם: "עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה" (ויקרא רבה, ט, ג). משמעות דבריהם היא שעוד לפני מתן התורה, ציפה הא-ל מכלל בני האדם להתנהלות אנושית ערכית ומוסרית ("דרך ארץ"). ציפייה אוניברסלית זו נותרה בעינה, אלא שכלפי עם ישראל היא התרחבה והעמיקה עם תר"ג המצוות.

12 כך העיד ר' יצחק מוולוז'ין על אביו ר' חיים מוולוז'ין (בהקדמתו לספר **נפש החיים**): "וכה היה דברו אלי תמיד, שזה כל האדם לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרני ככל אשר ימצא בכוחו לעשות". ובדומה לכך אמר ר' משה סופר "עיקר טובתו של אדם להטיב לאחרני וללמד דעת לאחרים" (**דרשות חתם סופר**, לשבת שובה תק"ע, מהד' ר"נ שטערן, חלק א, ירושלים תשל"ד, דף יח ע"ג).

משולבת בהם שוב ושוב בהיגד החזר "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב", ומקבלת משנה תוקף ביום השישי, עם סיום הבריאה, בקביעה (בר' א:לא): "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וַהֲיָה טוֹב מְאֹד".⁴

אמור מעתה: אף שבימי בראשית לא הגדיר הקב"ה במפורש את תפקיד האדם, הוא הדגים אותו במעשיו ובכך לימד לדורי דורות: 'אני עשיתי טוב והרביתי לעשות טוב, הִיָּה כְמוֹתִי וְעָשָׂה כְּמַעֲשֵׁי'.

יתרה מכך: הגם שביום השני – ובו בלבד – לא נאמר "כִּי טוֹב", הרי שביום שלאחריו נכפלה האמירה ונאמר פעמיים "כִּי טוֹב" (בר' א:י, יב). בכך מועבר מסר נוסף באמצעות דוגמה אישית: גם אם היה יום שכבר חלף עבר, ומכל סיבה שהיא לא נעשה בו טוב, ניתן לתקן זאת ביום המחרת, להשלים את החסר ולהכפיל את הטוב בעולם!⁵

חיזוק למסר המרכזי של עשיית טוב משתמע ממילה מנחה נוספת, החוזרת בהטיות שונות בתיאור בריאת האדם: "צֶלֶם". כך נאמר:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוּתֵנוּ... וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם (בר' א:כו-כז).

יהיה פירוש המושג "צלם" אשר יהיה, מוסכם שהוא מלמד על דמיון מסוים בין היוצר לנוצר. ואולם, נראה שהופעתו כאן שלוש פעמים אינה באה ללמד רק על נתון קבוע באדם מטבע בריאתו, אלא על ציפייה שמימית תמידית. לאמור: זוהי תביעה מן האדם לבטא ולממש את הצלם הזה בחייו, באמצעות מעשים שבהם יִדְמָה לא-לוהיו.⁶

במה יכול היצור האנושי להידמות לבוראו? אם לא בהליכה בדרכיו ובאימוץ מידותיו, כפי שהתורה עתידה לדרוש במפורש מעם ישראל.⁸ מאחר שמכל

אמצעי להבעת המסר המרכזי שלו. ראו: י' כץ, **אומנות הסיפור במקרא**, ירושלים תשפ"ה, עמ' 24. על תופעה זו של מילה החוזרת במקרא, על גווניה וסוגיה, ראו למשל: כץ שם, עמ' 14-37; י' גרוסמן, **גלוי ומוצפן**: על כמה מדרכי העיצוב של הסיפור המקראי, בני ברק 2015, עמ' 105-152.

4 יש שראו באמירות החוזרות ומפורשות בתורה על א-לוהים הרואה "כִּי טוֹב" ו"טוב מאוד" הדגמה חינוכית לאדם, המלמדת על הצורך לשבח, להחמיא ולומר מילים מחזקות לזולת, בין שמדובר בבעלי מלאכה, מורים ומרצים, מחברי ספרים ומושכים בעט או בני זוג ומשפחה. יתרה מכך, לפי מדרשי חז"ל, היו ליקווים מסוימים בהליך הבריאה, כגון האור המיוחד שנגנז, חטאה של האדמה שלא הצמיחה עץ שטעמו כטעם פרי, ומיעוט הירח (כמובא בפירושו רש"י לבראשית א:ד, יא, טז). מכאן שא-לוהים מעביר מסר נוסף: גם כאשר המציאות אינה מושלמת, יש להכיר בטוב הקיים, להבליט אותו ולשבחו. ראו: Rabbi Sholom Smith, *Rav Pam on Chumash*, Brooklyn 2010, pp. 19-22.

5 בדומה לאשר מצינו בויקרא רבה (כה, א): "נכשל אדם בעבירה נתחייב בה מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה – אם היה למוד לקרות דף אחד יקרא שני דפין, ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים". הרי שהכפלת כמות הלימוד יש בה ממד מתקן ומכפר, ונראה שכן הוא גם כוחה של הכפלת הטוב.

6 בתביעה זו הכירו כבר אבות העולם, בה נבחנו, ובקיומה עד קצה השלימות הם הלכו והתעלו. ראו: ר"ד כץ, **הסבא מסלבודקה**, ירושלים תשנ"ו, 'משימתו העליונה של האדם', עמ' 119-129.

7 במגוון פסוקים, כמו: "לִלְכֹת בְּכָל דְרָכָיו" (דב' י:יב; יא:כב); "אֲחֵרֵי ה' אֱלֹהֶיכֶם תִּלְכֹּךְ" (שם יג:ה); וְהִלַּכְתָּ בְּדְרָכָיו" (שם כח:ט). וכפי שבארו חז"ל (בבלי סוטה, י"ד ע"א): "וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכניה? והלא כבר נאמר (דב' כ:ד): 'כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אֵכֶלָה הוּא!' – אלא להלך אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא".

8 על דרישה זו עמד במיוחד ר' משה קורדובירו בחיבורו **תומר דבורה**, שבו כתב (תחילת פרק א): "האדם ראוי שידמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה, צלם



דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית תשפ"ז, מספר 1687

מה פשר הציון המוזר? יוסף קליין

כיכולת אבחנה בין דבר והיפוכו, ובדומה לו האלשיך רואה בה יכולת אבחנה בין טוב ורע, בין דבר שראוי לאמצו לבין דחייתו. הסבר זה עולה בקנה אחד עם השערת האנתרופולוג קלוד לוי שטראוס בספרו "The Raw and the Cooked"², שהחשיבה האנושית מושתתת על הכרעה בין צמדים בינאריים מנוגדים. בכל צמד יש צד אחד מועדף והאחר דחוי. מבושל עדיף על נא, טוב עדיף על רע, אור עדיף על חושך וכו'. ברוח זו אפשר להסביר, ששאירת ההשכלה של חוה התמקדה ברכישת יכולת הבחנה בין החיובי לשלילי במגוון תחומי החיים. ראב"ע ואברבנאל שוללים משמעות רחבה זו בהנמקה, שהאדם, עם בריאתו, ניהן ביכולת אבחנה בין טוב לרע, ובתוקף כך הוא אמור להימנע מאכילה מעץ הדעת, בהבנה שהדבר צופן בחובו מיתה. עוד קודם לכן, בקריאת השמות לבעלי החיים (בר' ב:ט) ובעבודת גן עדן ושמירתו (ב:טו), נדרשו כישורי חשיבה גבוהים. בעקבות כך אברבנאל סבור, שעץ הדעת הקנה לאוכל ממנו מודעות למערכת הרבייה האנושית, קדושתה וזיקתה לטוב ולרע. הוא מעגן את הצעתו בדמיון בין המילה 'דעת' ב'עץ הדעת' לבין 'האדם ידע את חנה אשתו' (בר' ד:א). לכאורה, הסברו אינו לוקח בחשבון נתונים נוספים הכתובים בפרשה, ובהם תוצאות האכילה מהעץ: "ויאמר ה' א-להים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע" (ג:כב). מושג הרבייה שייך בנבראים ולא בבורא.

אם נדמה היה לרגע קט, שמשכיל הניחן ביכולת אבחנה בין טוב ורע בוחר תמיד בטוב, אזי במבט רטרוספקטיבי ניכר שהנחה זו שגויה; צאצאי האוכלים מעץ הדעת אחזו ברע, והגיעו לדיוטה התחתונה בדור המבול. משכילים אינם חסינים מטעויות; גם משכילים בתחומי דעת ספציפיים המוכרים כ'מומחים'. כריסטופר סרף וויקטור נבסקי בספרם "דבר המומחים"³ ממחישים את עומק השגיאות של מומחים בעלי שם עולמי והיקפם.

גן עדן כזירת עימות רעיוני בין תפיסות וגישות שונות: א. הבדלים בהיררכיה של חשיבות; התבוננות בסיפור עץ הדעת מלמדת על גישות שונות של "שותפי האירוע".

במוזיאון לתולדות ראשון לציון מוצגת תעודת סיום שנה של תלמיד מבית הספר 'חביב', בשנת 1906. ב"ס זה היה הראשון שבו נלמדו כל מקצועות ההוראה בעברית. הציונים ערוכים בדורג מספרי ובצדס תיאור מילולי. 0 (אפס), 1 (רע מאוד), 2 (רע), +2 (לא טוב), 3 (בינוני), +3 (די טוב), 4 (טוב), +4 (יפה), 5 (טוב מאוד), +5 (נחמד).

נתמקד בציון הגבוה ביותר 'נחמד', הגם שתאורים נוספים ראויים לעיון.

ייתכן שהביטוי 'נחמד', מייצג מלומד – משכיל

Scholar ובהתאם לפסוק:

וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֵאָוָה הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמַד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּה וַיֹּאכַל (בר' ג:ו).

האם זוהי אכן משמעות המילה 'נחמד' בסיפור אדם וחוה? הביטוי מצוי בשני פסוקים בפרשת בראשית, האחד בתחילתה ובזיקה להיבט ויזואלי ובשני בסופו בקשר להשכלה.

תיאור ה' (ב:ט)	כל עץ נחמד למראה	טוב למאכל	ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע.
מבט חוה: (ג:ו)	כי טוב העץ למאכל	וכי תאוה הוא לעינים	ונחמד העץ להשכיל

"עץ נחמד למראה" מוסבר על ידי אברבנאל כהתרשמות מהיפוי¹, ובדומה לכך ספורנו (שם): "משמח ומרחיב הלב". ברוח זו, מטבע הלשון "ועל ארץ חמדה טובה", בברכת 'מעין שלוש' עשויה להתפרש כהתרשמות עמוקה והתפעלות ממעשה ה'. כך הדבר גם בתפילת שחרית: "ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב הדבר הזה עלינו לעולם ועד".

הסבר שונה ניתן למילה 'נחמד' בפסוק: 'ונחמד העץ להשכיל' (ג:ו). על פי שורש המילה ח.מ.ד בבניין נפעל, משמעותה לחמוד, היינו לרצות, לרצות להשכיל (רמב"ן ומלבי"ם).²

מה משמעות ההשכלה המתקבלת מאכילת העץ?

יש המייחסים לה יכולת הבנה ושיפוט, ואחרים מצמצמים את משמעותה של מילה זו. רמב"ן מתאר

Lévi-Strauss, Claude. The Raw and the Cooked. New York: 2

.Harper & Row Publishers, 1975

3 כריסטופר סרף וויקטור נבסקי, דבר המומחים, גלורי, 2009

* פרופ' יוסף קליין, הפקולטה לחינוך.

1 דון יצחק אברבנאל, בר' ב:ט, תשובה לשאלה ט.



הצפוייה מעץ החיים. סביר להניח, שאילו הוצבה בפני קבוצת נבדקים הדילמה מאיזה עץ לאכול תחילה, מעץ החיים או מעץ הדעת, חלק מהם היו בוחרים בעץ החיים. החלטת חוה עומדת במבחן הסבירות. לא ניכרה דחיפות בטעימה מעץ החיים⁵ שכן אכילתו לא נאסרה. ייתכן שהאזהרה במוות בעקבות האכילה מעץ הדעת הובנה כהתראה מסיכון, ולא כתוצאה ודאית. כך ניתן להבין את דברי הנחש:

וַיֹּאמֶר הַנָּחַשׁ אֶל הָאִשָּׁה לֹא מוֹת תָּמוּתוּ. כִּי יָדַע אֱלֹהִים כִּי בַיּוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקָחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע (ג:ד-ה).

יודע טוב ורע כא-לוהים עוסק בטוב בלבד, ולכן לא שייכת בו מיתה. ייתכן גם שחוה הסיקה שה' זימן תרופת פלא בדמות עץ חיים שהאוכל ממנו לאחר עץ הדעת זוכה בשכר כפול: דעת וחיים. נראה היה ברושם ראשוני, שחוה התאפיינה בשנאת סיכון נמוכה (נכונות לקבל החלטה שיש בה סיכון) שהתבטאה באכילה מעץ הדעת על אף סכנת המוות הכרוכה בכך. לפי ההסבר שהוצע כאן, חוה נטלה סיכון נמוך בלבד, בהקדמת האכילה מעץ הדעת, והדבר אינו מלמד על החלטה נועזת.

לחתימה, תהא אשר תהא כוונתם של מנסחי גיליון הציונים בבית הספר 'חביב', ניסוחם הנחמד טומן בחובו הערכה רבת ממדים ללומד המצליח, כשומר דעת, כמשכיל, כבעל יכולת אבחנה בין טוב ורע, ובתוקף אלה כאהוב על סביבתו. בביטוי 'נחמד' ולא 'מושלם' גלום מסר שאף שהתלמיד זכה בציון 10, הוא אינו מצוי בפסגה; לפניו ניצב אתגר העפלה בעץ הדעת, בפירמידת הידע, מלימוד שורש הידע ועד לצמרתו, מנושאי ליבה משותפים המהווים בסיס כשורש העץ וגזעו, למגוון הסתעפויותיו וענפיו. מהם המתקיימים שנים רבות ואחרים המתחדשים בהתעדכנות הידע. ושמה זו אחת המשמעויות האלגוריות למילות הפסוק "כִּי הָאָדָם עֵץ הַחַיָּה" (דב' כ:ט).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ה' וחווה: התיאור הא-לוהי של גן עדן הוליסטי: "וַיֵּצֵא אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נִחְמָד לְמַאֲכָה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הָגֶן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע" (ב:ט). בתחילה צוינה נחמדותם למראה, היינו הרושם הפסיכולוגי והנפשי המוטבע במתבונן בהם, זה העיקר. המאפיין השני בהיררכיה הוא תזונתי (וטוב למאכל), ורק לבסוף מתוארת ייחודיות עצי החיים והדעת. מבטה של חוה ממוקד בעץ הדעת בלבד, אף ששתי התכונות הראשונות שייחסה לעץ הדעת אפיינו, לדברי ה', את כל עצי הגן. בראש מעייניה הייתה התועלת התזונתית מהעץ, ורק לאחר מכן המראה המעורר תאווה לעיניים. תרומת העץ להשכלה נמנית כמאפיין האחרון. מבטה ההיררכי של חוה מקבל משמעות באמצעות תאוריית הצרכים של מסלאו. לפיה, האדם שואף להגשים צרכים פיזיים קיומיים ועם השגתם פונה לממש צרכים ואתגרים ברמה גבוהה יותר. אומנם, המלב"ם כותב (שם):

(ש)האדם בתחילת יצירתו נברא באופן שלא יחסר לו כל דבר, כי הושיבו בגן וברא בו כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל עד שלא יחסר לחמו ולא הצטרך לבוש ומעון.

ברם, הצעד הראשון בהתקדמות למימוש האתגרים הגבוהים הוא וידוא שהבסיסיים קיימים בהתמדה, דבר המעניק ביטחון בהעפלה לפסגה. כך נעה חוה מבדיקת צורכי התזונה לסיפוק פסיכו-פיזיולוגי לאתגר ההשכלה.

אדם וחווה: מדוע פנה הנחש אל האישה דווקא? שמא ניצבים לפנינו ניצנים של הבדל בתפיסת יחסי הגומלין בין אמונה ורציונליות. הם מתגלים מאוחר יותר בבהירות, בדפוס החשיבה הדיפרנציאליים של האבות והאימהות.⁴ אדם הראשון הכיר את בוראו והשליך עליו את יהבו. סביר להניח שראה את עץ הדעת כפי שראתה אותו חוה, ואף על פי כן לא שת ליבו אליו, שכן אמונתו הייתה לזרקור בניתוב דרכו. לא הייתה, אפוא, תועלת בפניית הנחש אליו. חוה האמינה אף היא בבורא עולם, אך בדרכה הייחודית, וייתכן שסברה שהזיקה בין אמונה ושיקול דעת אנושי היא דו-סתרית; "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' וְהָאָרֶץ נָתַן לְבָנִי אָדָם" (תה' קטו:טז). כשמצויים בידי האדם אמצעים לעיצוב המציאות, אזי לגיטימי לפרש את האמונה באמצעותם. גם באירוע תנורו של עכנאי לא השגחו בבת קול ונסמכו על הכרעה אנושית. בתוקף האוטונומיה של האדם עלי אדמות, בחרה חוה בדעת – מותר האדם מן הבהמה.

כיצד הצליחה חוה לשכנע את אדם לאכול מהעץ? תאוריות במחקר מלמדות ש'קבוצת השווים', היינו אנשים בני גיל דומה וסטטוס חברתי זהה, משפיעים זה על זה במידה רבה יותר מזו של אנשים שאינם בקבוצת השווים. עוצמת ההשפעה של קבוצת השווים גורמת לעיתים לפרט נורמטיבי לבצע פעולות בלתי ראויות. מתברר שאדם לא היה חסין מהשפעה זו.

ב. הבדלי גישות בקבלת החלטות: פעולה בסיסית בקבלת החלטות היא העדפה של חלופות מסוימות ודחייה של אחרות. ההעדפה של חוה לאכול מעץ הדעת, כעצת הנחש, ולא להקדים וליהנות מעץ החיים, מעוררת תהייה לנוכח התועלת הנצחית

⁵ יש מפרשים הסבורים שעד האכילה מעץ הדעת לא הבחינה בעץ החיים. משמע מדבריהם שאילו הבחינו בו היו מתעדפים אותו. אנו צועדים באור הפשט שאין בו רמז שחוה לא ראתה את העץ.

⁴ ראו: י. קליין, משוגת לב וגדלות דעה בפרשת העקדה, דף שבועי לפרשת וירא, מס' 627.